

Vesna Rapo
Hrvatski školski muzej
Zagreb

UDK/ 373(497.5) "1874/1945"

371.2 : 261](091)

238.2 : 371.2

Primljeno: 2003. godine

Stručni članak / Professional paper

KONFESIONALNE ŠKOLE U KONTINENTALNOJ HRVATSKOJ

U radu su analizirane zakonske uredbe i propisi vezani uz konfesionalne škole koje su postojale u razdoblju od donošenja Drugoga školskog zakona 1888. godine te Zakona o narodnim školama u Kraljevini Jugoslaviji iz 1929. godine do početka Drugoga svjetskog rata. Konfesionalne škole i analizirane zakonske odredbe te nastavni planovi i programi vezani su uz prostor nekadašnjih kraljevina Hrvatske i Slavonije te kasnije Banske Hrvatske.

Ključne riječi: konfesionalne škole, Kraljevina Jugoslavija, povijest školstva, Hrvatska, 1874.–1945. godine, zakoni (školstvo)

Pod pojmom konfesionalnih škola ponajprije se misli na one škole koje su financirane od posebnih vjerskih udruga, bogoštovnih općina ili duhovnih redova. Stoga se u radu prije svega htjela svratiti pozornost na taj tip škola, zakonske uredbe i propise povezane uz njih koji su se odnosili na prostor nekadašnjih kraljevina Hrvatske i Slavonije, a kasnije banske hrvatske. Razdoblje koje smo analizirali je razdoblje od 1888. godine, kad je donesen Drugi školski zakon, do Drugoga svjetskog rata. Također se ukazuje na probleme s terminologijom pojedinih konfesija i škola što je dodatno kompliciralo istraživanje. Analizirani su ponajprije zakonski propisi vezani uz pučke konfesionalne škole

(npr.: *židovske i srpske*), ali i srednje (gimnazije i učiteljske). Također se pokušalo ukazati na osnovne probleme u praćenju statističkih pokazatelja: broja škola, vrste, konfesije, jezika polaznika tih škola i dr.

Iako su konfesionalne škole na prostoru kontinentalne Hrvatske postojale i tijekom ranijih stoljeća, u ovome istraživanju i radu svratila se pozornost na razdoblje XX. stoljeća, točnije, od posljednje četvrtine XIX. stoljeća do kraja Drugoga svjetskog rata jer u tomu razdoblju možemo pratiti postojanje konfesionalnih škola, ali i stoga što je zadaća ovoga istraživanja bila izlaganje na skupu: *Školstvo u XX. stoljeću*, što je vremenski i prostorno ograničilo samo istraživanje.¹⁾

No, valja se vratiti korak unatrag i spomenuti da se tek donošenjem Prvoga školskog zakona 1874. godine znatno promijenila uprava pučkih škola jer škole su prešle iz duhovnih u svjetovne ruke. Po tom su Zakonu pučke škole bile javne i dostupne djeci svih vjera, ali po njemu je također dopušteno različitim crkvenim općinama da otvaraju, o vlastitu trošku, i konfesionalne škole, uz obvezu da su uređene prema propisima Zakona, pa su, kao takve, dobivale pravo javnosti.

Zakon iz 1874. godine, s obzirom na uređenje pučke nastave i izobrazbe pučkih učitelja te njihovo namještenje, konačno je dopunjen u Drugom školskom zakonu, od 31. listopada 1888. godine, u kojemu je definiran i učvršćen status privatnih konfesionalnih škola. Prema Drugomu školskom zakonu, *Javne škole podiže zemlja ili politička oblast* o vlastitu trošku, a privatne i konfesionalne škole financiraju pojedinci ili *vjerozakonske zaklade*. *Javne škole* su mogla polaziti djeca bez razlike na vjeru, a konfesionalne samo djeca određene vjere. U pučkim je školama nastavni jezik bio hrvatski, no u onim javnim pučkim školama koje su osnivale i financirale konfesionalne općine materinski je jezik bio nastavni jezik, ako su to željeli.

Znači, kad je riječ o *konfesionalnim i srpskim autonomnim školama*, Zakon iz 1888. godine određuje da su crkvene općine i u zemlji priznati svećenički redovi mogli o vlastitu trošku osnivati i uzdržavati *konfesionalne pučke škole*.

Školskim zakonom iz 1888. godine, koji je vrijedio i za pripojenu Vojnu krajinu, definiran je i učvršćen status privatnih konfesionalnih škola.

Člankom 96. Zakona (1888.) bogoštovne su općine i duhovni redovi mogli o vlastitu trošku podizati i uzdržavati konfesionalne pučke škole, a Srbi

¹⁾ Spomenuti i analizirani zakonski propisi bili su valjani i za prostor nekadašnje Vojne krajine za koju su također vrijedili zakoni iz godine 1874. i 1888. za one škole koje su bile pod upravom visoke kraljevske zemaljske vlade.

grčko–istočne vjere mogli su, temeljem Zakona od 14. svibnja 1887. u smislu previšnje potvrđenih uredaba za srpsko–narodne škole o svom trošku podizati i uzdržavati svoje autonomne pučke i učiteljske škole. Prema članku 97. istoga Zakona: *Zahtjev, da se u kojem mjestu ustroji srpska autonomna ili ina koja konfesijonalna pučka škola, imade se staviti kod nadležne političke oblasti prve molbe, koja će istražiti, da li postoje uvjeti za redovito uzdržavanje takove škole, te o uspjehu svoga uredovanja putem županijske oblasti izvijestiti zemaljsku vladu*, a prema članku 98.: *Oni, koji o svom trošku uzdržavaju konfesijonalnu ili srpsku autonomnu pučku školu, prosti su od plaćanja općinskoga školskog nameta, dokle njihova škola odgovara uvjetima ovoga zakona. Političkim općinama prosto je, nakoľiko im to sredstva dopuštaju, pružiti bogoštonim i srpskim crkvenim općinama svoga područja pripomoć za uzdržavanje njihovih pučkih škola*. Prema članku 99. toga Zakona nastavni predmeti u konfesionalnim i srpskim autonomnim pučkim i učiteljskim školama morali su biti isti kao i u općim pučkim i učiteljskim školama, a prema članku 100. toga Zakona učitelji u konfesionalnim i srpskim autonomnim pučkim i učiteljskim školama morali su imati istu naobrazbu kao i učitelji u općim pučkim školama i zemaljskim učiteljskim školama. No, učitelji u konfesionalnim školama morali su pripadati istoj konfesiji.

Člankom 101. određeno je da: *U konfesionalnim i u srpskim pučkim i učiteljskim školama mogu se samo takove učevne knjige upotrebljavati, koje su zadobile odobrenje zemaljske vlade*, a po članku 102.: *Konfesionalne i srpske autonomne pučke i učiteljske škole smatrat će se javnima dotle, dok uredbom svojom postizavale budu cilj, opredijeljen ovim zakonom općim pučkim i zemaljskim učiteljskim školama*, dočim je člankom 103. uređeno da: *Zemaljska vlada vrši svoj nadzor nad konfesijonalnim te srpskim autonomnim pučkim i učiteljskim školama kroz posebne izaslanike, te županijske i zemaljske školske nadzornike*.

Zemaljska je vlada Zakonom 1888. godine prepustila vjerskim zajednicama upravu i nadzor nad vjerskom izobrazbom te mogućnost da predlažu prikladne knjige i brojeve sati vjeronaučne nastave, ali zadržavala je pravo odobrenja tih prijedloga. Stoga su vjerske zajednice dostavljale svoje prijedloge Vladi ili pretpostavljenim školskim oblastima – da oni te prijedloge, stvorene prema zakonu, provode.

S obzirom na to da je bio stvoren jedinstven školski zakon, Zemaljska vlada je izradila i *jedinstvene školske osnove za više i za niže pučke škole* te je osnovala i službeni list *Službeni glasnik* koji je izlazio svakoga mjeseca. U Službenom glasniku su se objavljivali svi zakoni koji su se odnosili na škole, naredbe, propisi, zaključci, imenovanja u učiteljskoj struci, natječaji, oglasi,

godišnji izvještaji o stanju školstva, rezultati različitih ispita i dr., a tako su se i naredbe brže provodile.

Knjige, udžbenike i priručnike koji su se rabili u tim školama morala je odobriti zemaljska vlada.

Uz uređenje *konfesionalnih i autonomnih srpskih škola* i uz zakonsko uređenje privatnih pučkih škola, taj je zakon stalno odredio i plaću pučkim učiteljima.

Grčko–istočnim je Srbima dopušteno, Zakonom od 14. svibnja 1887. godine, osnivati i uzdržavati ne samo autonomne pučke škole nego i učiteljske škole.

Dopuštenja za učiteljske škole izdavala je, uz prijavu političke oblasti, Zemaljska vlada. Nastavni se predmeti nisu smjeli ni u čemu razlikovati od onih u državnim javnim učiteljskim školama. Isto tako, u tim su se školama trebali zapošljavati učitelji osposobljeni kao i u državnim javnim zemaljskim školama.

Za poučavanje u učiteljskim školama morale su se rabiti samo one knjige koje je Zemaljska vlada odobrila. Pravo javnosti imale su te škole dok su imale iste nastavne planove i programe kao i zemaljske učiteljske škole.

Zemaljska vlada je nadzirala ta *učiteljišta* uz pomoć određenih i opuno-moćenih županijskih i zemaljskih školskih nadzornika.

Poslije donošenja Drugoga školskog zakona, u idućem je razdoblju Zemaljska vlada izdala brojne nove naredbe radi unaprjeđivanja pučkoga školstva između državnih i konfesionalnih škola.²⁾

U tom razdoblju pratimo *srpske autonomne konfesionalne pučke škole* u Kostajnici, Karlovcu, Petrinji, Bjelovaru, Novoj Gradiški, Jasenovcu, Pakracu, Bijelom Brdu, Dalju, Vinkovcima, Karlovcima, u Mitrovici dvije škole, u Zagrebu, Osijeku te u Zemunu dvije škole.³⁾

Vjeronaučna izobrazba provodila se prema naredbi od 10. rujna 1891., br. 9587., koja je propisana za niže i više pučke škole.

²⁾ Na osnovi članka 101. Zakona iz 1888. godine odobrila je Kraljevska zemaljska vlada, naredbom od 17. svibnja 1894. godine, br. 1461., prijedlog srpskoga pravoslavnog narodnog crkvenog savjeta u Karlovcima te dopustila da se u srpskim konfesionalnim pučkim školama u Hrvatskoj i Slavoniji za vježbanje u čitanju ćirilice upotrebljavaju određene knjige – crkvenoslavenski bukvari i čitanke.

³⁾ “*Srbi grčko–istočne vjeroispoviesti mogu u mjestih, u kojih sačinjavaju najmanje jednu trećinu celog domaćeg pučanstva (alternativno: imadu najmanje 50 školu polaziti obvezane djece) ustrojiti svoju autonomnu pučku školu, koju imadu sami iz svojih sredstava uzdržavati, usuprot će u takovom slučaju prosti biti od svakog prinosa za uzdržavanje u istom mjestu postojeće obće pučke škole.*” A, “*Zahtjev, da se u kojem mjestu ustroji srbska autonomna škola, imade se prijaviti političkoj oblasti prve molbe, koja će ustanoviti imati, da li na ustrojenje takove škole pristaje većina odraslih muškaracah Srbah – iztočne vjeroispoviesti (alternativno: da li u dotičnom mjestu imade najmanje 50 školu polaziti obvezane djece grčko–iztočne vjeroispoviesti).*”

Također, prema dostupnim izvorima pratimo da *od srpskih autonomnih konfesionalnih škola* školski program izdaje samo *srpska konfesionalna pučka škola u Zagrebu*.

U tom razdoblju pratimo i srpske učiteljske škole, djevojačku u Karlovcu i dječjačku u Pakracu. Mješovita Srpska učiteljska škola u Karlovcu počela je s radom 1875. godine nakon zaključka srpskog narodnog crkveno–školskog savjeta od 4. do 16. rujna, br. 104 ex 1875. godine, na osnovi najviše odobrene *Uredbe za srpske narodne škole*, prema člancima 91. do 116., a uzdržavana je od srpskih–narodno–crkvenih fondova. Godine 1871. Srpski narodni sabor donio je novu uredbu za srpske narodne škole, koja je iste godine od Ministarstva i potvrđena, a rečeno je da se može osnovati škola ako ima 30 učenika. Obvezatna škola trajala je šest godina, a udžbenike za srpske narodne škole nije odobrala državna, nego vrhovna autonomna školska vlast. Djeca koja su polazila škole drugih vjera morala su se poučavati i na materinskom jeziku i u pravoslavnoj vjeri.

Učiteljska škola u Pakracu otvorena je 1871. godine, prestala je s radom 1878. godine i ponovno je počela s radom 1894. godine. Njezin nastavni plan i program bio je odgovarajući planu državnih učiteljskih škola u Hrvatskoj i Slavoniji.

Također je u Gornjem Karlovcu otvorena niža učiteljska škola 1884. godine, a nju su do 1894. godine polazili muški i ženski kandidati. Od 1894. godine to je samo ženska učiteljska škola jer je u Pakracu počela s radom *čista muška učiteljska škola* (1894.).

Privatni učevni zavodi – gimnazija u Srijemskim Karlovcima, imala je pravo javnosti, a njome je upravljala, u *didaktičko pedagoškom smislu*, Zemaljska vlada, prema nastavnoj osnovi za realke i gimnazije.

Iako se u ovom istraživanju ponajprije analiziraju konfesionalne (židovske i srpske škole), valja spomenuti i postojanje katoličkih privatnih škola i zavoda koji su ostavili veliko naslijeđe na hrvatskim prostorima – o čemu su pisali brojni autori. Te škole svakako zaslužuju zasebnu analizu, a postojanje nekih od njih naznačit ćemo i u ovom radu. Neizostavni su: Katoličko nadbiskupsko sjemenište u Zagrebu i biskupsko sjemenište u Đakovu. Oba su sjemeništa bila privatni zavodi koji su bili organizirani kao internati, a uzdržavala ih je zagrebačka nadbiskupija i đakovačka biskupija.

Jedno i drugo sjemenište imalo je dva godišta koja su odgovarala 7. i 8. razredu javne gimnazije, pa su se učenici tih zavoda mogli primati kao *eksternisti* u javnim gimnazijama k ispitu zrelosti.

Također pratimo rad franjevačkih gimnazija, ponajprije u Varaždinu, a isusovci, najplodniji red, ostvaruju u XX. stoljeću, u biskupijskom sjemeništu

i vlastitu Filozofsko–teološkom institutu, iznimne rezultate u izobrazbi svojih polaznika. Godine 1937. isusovci preuzimaju biskupijsko sjemenište na Šalati u Zagrebu, a u vlastitu Filozofsko–teološkom institutu na Jordanovcu u Zagrebu razvijaju mnogostruku odgojnu i znanstvenu djelatnost.

Neizostavno je i djelovanje ženskih redovničkih ustanova na području školstva i prosvjete u Hrvatskoj koje su svoj puni procvat doživjele između polovice XIX. i polovice XX. stoljeća, a osnovne škole bile su najbrojnije ustanove ženskih kongregacija (sestara uršulinka, milosrdnica, sestara Sv. Križa i drugih redova), no nije se zaostajalo ni s učiteljskim školama i gimnazijama.

Kao što je već naznačeno, za analizu konfesionalnoga školstva u kontinentalnoj Hrvatskoj rabili smo podatke o *srpskim autonomnim*, ponajprije pučkim školama, no svratit ćemo pozornost i na židovske konfesionalne škole u tom razdoblju na prostoru kontinentalne Hrvatske.⁴⁾

S obzirom na *recimo* konačno dobro uređen školski zakon te na činjenicu da je židovska zajednica od 1873. godine dobila potpuna građanska prava, za očekivati je bilo da se broj židovskih konfesionalnih škola poveća, no situacija je bila nešto drukčija.

Zbog promjena u državi te ostvarenja svih građanskih prava, događaju se i važne promjene u židovskim općinama, osobito u zagrebačkoj i osječkoj koje su, kao najbrojnije, bile središtem kulturnih i društvenih djelatnosti. Zato su školske reforme najbolje prihvaćene u Zagrebu i Osijeku.

Do kraja XIX. stoljeća registrirane su brojne židovske općine, pa se povećavao i broj židovskih konfesionalnih škola, jer država financijski potpomaže konfesionalne škole, iako su židovska djeca u velikom broju pohađala i mješovite državne škole – što potvrđuju godišnji izvještaji.

⁴⁾ Na prostoru kontinentalne Hrvatske pratimo još od početka XIX. stoljeća privatne konfesionalne škole te vjerske škole – *Talmud Tora*. Tragove prvih židovskih škola pratimo u prvim većim zajednicama u Varaždinu i Zagrebu. To su u to vrijeme najbrojnije zajednice. Prema potvrdama, u Varaždinu je počela s radom privatna škola za židovsku djecu 1826. godine, sa 65 polaznika. Prateći onodobni dnevni tisak i arhivsku građu, iščitavamo da je učitelj Abraham Jurist otvorio 1827. godine privatnu školu u Zagrebu za mladež izraelitske vjere. Osnovni problemi do kojih se dolazi tijekom ovakvih istraživanja su nedostatak relevantnih dokumenata i arhivske građe, ali ne treba zanemariti vrlo važnu činjenicu da su obavijesti o osnovnim školama do 1851. godine nepotpune i proizvoljne te, kao takve, postaju neupotrebiljive. Tek od 1851. godine, kada je u osnovnom (pučkom) školstvu u Hrvatskoj predložena zajednička uprava Crkve i zemaljske oblasti te se i židovske škole tada nalaze pod nadzorom Katoličke crkve, i u njihovim izvještajima pronalazimo sustavnije podatke. Židovske su škole bile pod nadzorom Katoličke crkve, pa se zato sve do 1853./54. u izvještajima iskazuju u popisima katoličkih škola pod raznim nazivima (kao *mozaičke*, *mojsijevačke* i *izraelitske* škole), a učenici kao pripadnici *mozaičkoga vjeroispovijedanja i mojsijeve vjere*. Razni nazivi nas dovode i do sljedećega problema – neusklađene terminologije. Školske 1856./57. bilo je u Hrvatskoj od javnih pučkih škola (djeca od 6 do 12 godina) 298 katoličkih, 52 srpskoppravoslavne, pet evangeličkih i tri židovske. U to je vrijeme bilo ukupno 70 503 školska obveznika, a židovske konfesionalne škole polazilo je 176 djece (dječaci počinju ranije učiti u židovskim vjerskim školama). U židovskim je školama tada bilo sedam nastavnika, a nastavni jezik bio je njemački.

Iako je 1873. godine stečena potpuna građanska ravnopravnost i broj se židovskih škola povećao, potkraj XIX. i početkom XX. stoljeća mnoge su židovske škole ušle u krizu i većinom suzile svoju djelatnost ili su ukinute.

S jedne je strane činjenica stjecanja potpunih građanskih prava, a s druge pratimo brojne migracije iz manjih mjesta u gradove, pa se manje škole ukidaju. Najvažnija je, međutim činjenica da židovska djeca u velikom broju pohađaju mješovite državne škole – što potvrđuju statistički podaci. Stoga se veći broj konfesionalnih židovskih škola ukida, a kao primjer možemo navesti varaždinsku školu koja postoji kao samostalna sve do 1875. godine kada je spojena s općom pučkom školom (*četverorazrednom glavnom školom*). U godišnjem izvještaju *obće pučke dječjačke učione i šegrtske škole slobodnog i kralj. grada Varaždina na koncu školske godine 1886./87.* tiskano je: da je *sporazumom gradske obćine sa izraelitičkom bogoštovnom obćinom razpuštena tečajem istoga mjeseca izraelitička bogoštovna učiona te je spojena sa tom školom*, a vjeronaučnu obuku te učenje hebrejskoga jezika su, kao i u svim drugim školama, vodili mjesni rabini.

Činjenica je da se sve više židovske djece upisuje u državne osnovne i srednje škole te na Sveučilište, što nije značilo napuštanje vjerskog ili nacionalnog identiteta.

Krajem XIX. stoljeća polovica od postojećeg broja židovske djece završava barem četiri razreda neke srednje škole, a nakon dopuštenja Franje Josipa polaze i sveučilište. To se odražava i u općoj naobrazbi, pa dok je oko 1880. u ukupnom stanovništvu Hrvatske nepismenih bilo oko 75 posto, među muškim Židovima ima ih 23,4 posto, a među ženama manje od 34 posto. U sljedećim desetljećima stanje je još bolje jer je, primjerice, 1910. godine varaždinskih Židova bilo pismeno 90,3 posto, a osječkih 87,7 posto.

Također se u izvještaju iz 1884./85. godine navodi da je 1878. godine bilo 11 privatnih *izraelitskih* pučkih škola s 1286 polaznika, a 1885. godine bilo je 1554 učenika što znači 1,7 posto od ukupnih školskih polaznika u Kraljevini Hrvatskoj i Slavoniji. U srednjim je školama bilo 7,4 posto učenika židovske vjere, dočim je na Sveučilištu 1885. godine bilo četiri posto studenata, što je povećanje za 69,2 posto u odnosu na 1877. godinu. U izvještaju se također navodi da je školske 1884./85. godine u osnovne i srednje škole te na Sveučilište krenulo dotad najviše polaznika *izraelitske vjere, dapače, moglo bi se ustvrditi da ni jedno izraelitsko dijete ne ostane bez školskog obrazovanja*.

Većina židovske djece ipak je pohađala državne škole, ali vjerski odgoj su dobivali u židovskim općinama. Godine 1905. hrvatska vlada podnosi Saboru Zakon o vjerskim odnosima i Zakon o uređenju izraelitskih bogoštovnih općina koji je stupio na snagu 7. veljače 1906. godine.⁵⁾

Za analizu polaznika židovskih konfesionalnih škola dodatne probleme stvara što primjerice: "... u Slavoniji su mnoga židovska djeca išla u njemačke ili mađarske škole". U popisima stanovništva Ugarske te Hrvatske i Slavonije 1910. godine čitamo da 75,66 posto židova toga područja govori mađarski, 21,79 posto njemački, a 1,11 posto je onih koji govore hrvatski.

Već smo ranije ukazali na probleme u terminologiji. U brojnoj arhivskoj te onodobnoj tiskanoj građi iščitavamo, primjerice, različite nazive škola: *mozaičke, mojsijevačke i izraelitske*, a učenici su potpisivani kao pripadnici *mozaičkoga, mojsijevog ili izraelitskog vjeroispovijedanja*.⁶⁾

No, tek je 1915. godine, Naredbom Kr. hr.–slav.–dalm. zemaljske vlade, Odjela za bogoštovlje i nastavu, određeno da se u uredovanju upotrebljavaju nazivi *izraelitička vjera i izraelićani* umjesto naziva *Mojsijeva vjera i mojsijevac*, kako je bilo određeno u Zakonu od 21. listopada 1874. godine, što se vidi iz svjedodžaba te školskih valovnica.

Unatoč svemu, neke su se židovske konfesionalne škole s pravom javnosti održale sve do početka Drugoga svjetskog rata, kao one u Zagrebu i Osijeku, a i dalje pratimo postojanje vjerskih škola u kojima se učila *Tora* i *Talmud*, a postojale su do Drugoga svjetskog rata u Iloku, Vukovaru, Vinkovcima i Zagrebu.

Znači, u vrijeme donošenja Zakona o narodnim školama 1929. godine, u školskoj godini 1929./30. postojale su samo dvije židovske konfesionalne škole u Zagrebu i Osijeku.

No, prva židovska škola za opću naobrazbu, koja je imala i profane predmete, osnovana 1841. godine u Zagrebu, bez prekida je radila jedno stoljeće, sve do 1941. godine.⁷⁾

Kako ne postoje potpuni podatci, na osnovi tiskanih izvješća te dostupne građe pratimo i promjene naziva škole kao što su: *Obospolna izraelska kon-*

⁵⁾ "Izraelitskim je bogoštovnim općinama zadatak da nastoje oko vjerskih potreba svojih pripadnika. U tu svrhu vlasne su u granicama građanskih zakona i pod vrhovnim nadzorom kraljevske Zemaljske vlade samostalno uređivati svoje bogoštovne, nastavne, dobrotvorne i zakladne poslove i upravljati njima". Općinu je prema "vani" predstavljao predstojnik. Za odobrenje statuta općina ili njegove promjene bilo je potrebno odobrenje vlade. Statut je svaka općina donosila sama, nije bilo jedinstvenog oblika statuta."

⁶⁾ O toj su se temi vodile brojne rasprave od kojih ćemo spomenuti jednu, zagrebačkoga nadrabina Gavre Schwartza koja je tiskana u Nastavnom vjesniku, izdanju Društva hrvatskih srednjoškolskih profesora 1912. godine, s temom: *Jevreji, Izraelićani, Židovi, Čifuti i Mojsijevci* i u kojoj je nastojao pojasniti etimologiju pojedinih termina te pravilnosti, ali i nepravilnosti njihove uporabe.

⁷⁾ Osnovana je na inicijativu članova židovske općine i bila je u početku *trorazredna početna učiona* na njemačkom jeziku, a tek od 1864./65. godine službeni jezik je postao hrvatski. Uz nastavne predmete čitanja, pisanja, računanja i vjeronauka, poučavani su njemački jezik i hebrejski predmeti. U istoj su školi vjeronaučnu obuku te učenje hebrejskoga jezika pohađali učenici koji su išli u druge gradske škole. Dugogodišnji ravnatelj škole bio je Hosea Jakobi, vjeroučitelj te autor brojnih udžbenika: *Biblijskih povijesnica, Slovnica hebrejskoga jezika* i dr.

fesionalna škola, zatim Osnovna škola izraelitičke vjeroispovjedne općine sa pravom javnosti.

Nakon 1920. godine škola se modernizirala, radila je po nastavnom planu državnih prosvjetnih vlasti, a njezin rad nadzirali su državni školski nadzornici. Sve se više djece upisivalo, tako da je bilo osam razreda, a škola ponovno nosi novo ime: *Osnovna škola izraelitske vjeroispovjedne općine*. Dodatak: s pravom javnosti je izbrisan. Osim obvezatnih školskih predmeta, djeca su u židovskoj školi učila Bibliju, blagdanske običaje i hebrejski jezik. Škola je i po *Zakonu o narodnim školama* potpuno izjednačena sa svim ostalim javnim školama, a na prijedlog Kraljevske banske uprave u Zagrebu, iz godine 1936., Ministarstvo prosvjete (na osnovi članka 164. Zakona o narodnim školama, svojom odlukom O. n. br. 47349 od 31. srpnja 1936. godine) potvrđuje postojanje škole s pravom javnosti i otada škola ima naziv *Privatna narodna škola Jevrejske vjeroispovjedne općine u Zagrebu*. Ujedno se te godine, zbog velikog broja učenika, osnivaju paralelni razredi.

Kada je riječ o jeziku u nastavi, on je bio odraz političkih prilika u Hrvatskoj. Učilo se na njemačkom, mađarskom, ilirskom te, konačno, na hrvatskom, što je stvaralo određene probleme za vjeronaučnu obuku jer nije bilo potrebnih udžbenika i priručnika.

Svjetovalni nadzor nad židovskim konfesionalnim školama provodila je država preko svojih organa, a nadzor nad vjerskom obukom zagrebački nadrabini i rabini.

Prema statističkim podacima iz školskih izvješća može se zaključiti da su židovi, u odnosu na pripadnike drugih vjera u Hrvatskoj, imali najveći postotak djece i mladeži obuhvaćene osnovnom, srednjoškolskom i visokoškolskom izobrazbom.

Svakako valja naglasiti da se, s obzirom na donošenje zakona o narodnim školama 1929. godine, i nasuprot onomu iz 1888. godine, može zaključiti kako se ništa posebice ne mijenja. Novi zakon se izriječkom ne bavi posebno konfesionalnim školama.

Prema članku 7. Zakona o narodnim školama iz 1929. godine – narodne škole su: osnovne škole i više narodne škole, a prema članku 17. istoga Zakona: osnovna škola će se otvoriti ondje gdje u okolici od četiri kilometra ima najmanje tridesetero djece obvezatne za pohađanje škole.

Prema članku 43. te članku prvom o izmjenama i dopunama u Zakonu o narodnim školama od 5. prosinca 1929. godine, koji je donesen 7. srpnja 1930. godine, zakonski propis je glasio: “*Vjerska nastava je obavezna za sve priznate vjeroispovijesti, a vjersku nastavu izvode kod pripadnika svoje vjere mjesni svećenici ili njihovi duhovni zamjenici. Njih predlaže nadležna vjerska vlast*

banskim upravama radi imenovanja ili razrješenja. Njima u to ime može dotična općina dodijeliti izvjesnu nagradu. Oni moraju biti državljani Kraljevine Jugoslavije”.

Članak 45. toga zakona glasi: “*U mjestima gdje u znatnoj mjeri stanuju državljani drugog jezika, otvorit će se posebna odjeljenja osnovne škole za njihovu djecu. Program i plan nastave bio je isti kao i u ostalim osnovnim školama u zemlji. Nastava se u ovim odjeljenjima izvodila na materinjem jeziku učenika, a u tim odjeljenjima predavao se državni jezik kao obvezni predmet. A u mjestima gdje je bilo više razreda iste narodne manjine, oni su mogli imati svojega posebnog upravitelja”.*

Člankom 46. određeno je da: “*Ako u mjestu postoje odjeljenja, odnosno škole s nastavnim jezikom državnim, a uz to i posebni razredi ili škole s nastavnim jezikom druge koje narodnosti, moraju djeca državnoga materinjeg jezika pohađati osnovnu školu s državnim nastavnim jezikom, a djeca druge narodnosti i jezika su mogla, po volji roditelja, pohađati razrede s državnim nastavnim jezikom umjesto razreda svojega materinjeg jezika”.* Djeca jedne narodne manjine nisu mogla polaziti školu druge narodne manjine. A u mjestima u kojima je bilo djece narodnih manjina školski obvezatne koja zbog svojega broja nisu mogla imati nastavu na materinskom jeziku, morala su polaziti školu s državnim nastavnim jezikom.⁸⁾

Moglo bi se zaključiti da se tijekom posljednje četvrtine XIX. stoljeća broj konfesionalnih škola povećavao jer su dobivale pravo javnosti, naravno, ako je njihovo uređenje odgovaralo zakonskim propisima.

Također su se vodile statistike javnih konfesionalnih škola – po nastavnom jeziku te po vjeri, kao i u privatnim školama.

Dodajmo još, na kraju, i nekoliko statističkih podataka koji su pokazatelj statusa te broja konfesionalnih škola tijekom nekoliko desetljeća XX. stoljeća.

Krajem školske godine 1889./90. bilo je u Hrvatskoj i Slavoniji 1259 općih, 39 javnih konfesionalnih i 23 privatne pučke škole, a krajem školske godine 1901./2. bilo je u Hrvatskoj i Slavoniji 40 javnih konfesionalnih i srpskih autonomnih škola te 33 privatne pučke škole različitih konfesija.

⁸⁾ *Odredbe članaka 45 i 46 donete su u korist narodnih manjina u našoj državi i kao takve predstavljaju jednu meru zaštite istih i njihovih prava u pogledu osnovnog školovanja... Manjinska odjeljenja spadaju pod upravu i nadzor upravitelja dotične državne narodne škole, a izuzetno mogu imati svoga upravitelja, ako u dotičnom mestu ima više manjinskih odjeljenja (najmanje dva) ali zato u svakom slučaju potpadaju pod nadzor školskog nadzornika, kao organa državne vlasti, a ne mogu imati svoje specijalne manjinske školske nadzornike...a prema članku 47: u svim narodnim školama nastavu izvode državni nastavnici i oni moraju potpuno vladati državnim jezikom. To vrijedi i za vjeroučitelje...(Komentar zakona o narodnim školama....., Beograd, 1934., str. 47–58)*

Školske godine 1911./12. bilo je 1496 javnih općih škola, 48 javnih konfesionalnih te 76 privatnih pučkih škola, a sljedeće školske godine 1515 javnih općih škola, 47 javnih konfesionalnih te 84 privatne pučke škole različitih konfesija. Iduće 1913./14. školske godine bilo je 1536 općih, 49 javnih konfesionalnih škola te 89 privatnih pučkih škola različitih konfesija, dočim je školske godine 1914./15. bilo 1529 općih, 23 javne konfesionalne škole te 91 privatna pučka škola različitih konfesija. Krajem 1916./17. školske godine postoje 1534 opće škole, 24 konfesionalne te 96 privatnih pučkih škola različitih konfesija, a 1919./20. školske godine bilo je 1605 općih, 36 javnih konfesionalnih te 20 privatnih pučkih škola različitih konfesija. Krajem sljedeće 1920./21. školske godine postoji 1656 općih, 35 konfesionalnih te 17 privatnih pučkih škola različitih konfesija itd. ...

Također prema statističkim podacima, koji su se objavljivali krajem školskih godina, konfesionalne škole s pravom javnosti možemo pratiti prema:

– nastavnom jeziku:	– vjeri:
– <i>hrvatski / srpski,</i>	– <i>rimokatolička,</i>
– <i>njemački,</i>	– <i>grčko–istočna,</i>
– <i>mađarski,</i>	– <i>evangelička,</i>
– <i>rusinski,</i>	– <i>izraelitska.</i>
– <i>slovački;</i>	

Privatne škole možemo pratiti prema:

– nastavnom jeziku:	– vjeri:
– <i>hrvatski / srpski,</i>	– <i>rimokatolička,</i>
– <i>njemački,</i>	– <i>grčko–istočna,</i>
– <i>mađarski,</i>	– <i>evangelička,</i>
– <i>rusinski,</i>	– <i>izraelitska.</i>
– <i>slovački;</i>	

Sve konfesionalne škole su financirali:

- *pojedinci,*
- *vjerske općine,*
- *duhovni redovi.*

Na kraju, mogli bismo zaključiti da je tek s Drugim školskim zakonom iz 1888. godine definiran i učvršćen status privatnih konfesionalnih škola, a stupanjem na snagu novoga zakona o narodnim školama iz 1929. godine ništa se posebice nije promijenilo jer se novi zakon i nije posebno bavio konfesio-

nalnim školama. Analizirani su zakonski propisi vezani uz pučke konfesionalne škole na primjeru srpskih autonomnih te židovskih škola, ali i srednjih učiteljskih škola. Pokušalo se ukazati i na osnovne probleme kao što su neusklađenost terminologije i nedostatnost brojnih podataka za njihovu analizu. Također su analizirani i statistički podaci, kao pokazatelji, broja, vrsta škola te njihova statusa tijekom nekoliko desetljeća XX. stoljeća.

IZBOR IZ LITERATURE

1. Bezina, Petar: *Pučko školstvo i franjevci Provincije Presvetog otkupitelja*, Split, 1987.
2. * * * : *Srednje školstvo u Franjevačkoj provinciji Presvetog otkupitelja (1735–1920)*, Split, 1989.
3. Bokur, Ignjat: *Die Entwicklung der serbisch–nationalen konfessionellen Volksschulen und Bildungsanstalten für Lehrer und Lehrerinnen in Ungarn und Kroatien–Slavonien von 1848–1906.*, Neusatz, 1911.
4. Cuvaj, Antun: *Školski Zakon od 31. listopada 1888. s provedbenim neredbama i načelnim rješitdbama*. Zagreb, 1901.
5. * * * : *Građa za povijest školstva kraljevina Hrvatske i Slavonije od najstarijih vremena do danas*, sv. I.–XI. Zagreb, 1910.–1913.
6. Despotović, Petar: *Istoriska Pedagogika za učitelje i učiteljice srpskih narodnih škola*, Dvorska knjižarnica Mite Stajića, Beograd, 1902., 437–471.
7. *Godišnjak banske vlasti Banovine Hrvatske*, Tisak zaklade tiskare narodnih novina u Zagrebu, Zagreb, 1940.
8. Gross, Mirjana: *Počeci moderne Hrvatske*, Globus, Zagreb, 1985.
9. Gross, Mirjana i Szabo, Agneza: *Prema hrvatskome građanskom društvu*, Globus, Zagreb, 1992.
10. Hartmann, Stjepan: *Školski Zakon od 14. listopada 1874. i od 31. listopada 1888., ili školsko pitanje u nas*, Zagreb, 1893.
11. Hoško, Franjo Emanuel: *Crkveno školstvo u Hrvata kroz vjekove*, u: Napredak, časopis za pedagogijsku teoriju i praksu, Vol. 144, br. 3., HPKZ, Zagreb, 2003.
12. *Izješće o stanju školstva u Hrvatskoj i Slavoniji svršetkom školske godine 1884./5.*, Zagreb, 1886.
13. *Izješće o stanju školstva u Hrvatskoj i Slavoniji svršetkom školske godine 1889./90.*, Zagreb, 1891.
14. *Izješčaj za školsku godinu 1936./37.*, Državna učiteljska škola u Pakracu, Pakrac, 1937.
15. *Napredak: školski časopis za učitelje, odgojitelje i sve prijatelje mladeži*, HPKZ, Zagreb, 1874.–1940.
16. Nešković, Mita: *Istorija srpskih škola u Austro–Ugarskoj Monarhiji*, Srpska manastirska štamparija, Sr. Karlovci, 1897.
17. *Program Srpske velike gimnazije Karlovačke za školsku godinu 1896./97.*, Knjiga XLV. godina XXXVIII, Sr. Karlovci, 1897.

18. *Prosvetni glasnik – službeni organ Ministarstva prosvete*, ur.: Dušan Lavrnja, Državna štamparija, Beograd, 1926.–1939.
19. *Prosvetni šematizam Kraljevine Jugoslavije, Knjiga I. osnovna nastava*, Zagreb, 1932.
20. *Prosvetni šematizam Kraljevine Jugoslavije, Knjiga II. srednja nastava*, Zagreb, 1932.
21. Radulović, Petar: *Izveštaj o srpskoj učiteljskoj školi u Karlovcu za školsku godinu 1885/6.*, Karlovac, 1886.
22. Rapo, Vesna: *Obrazovanje i škole Židova u banskoj Hrvatskoj*, u: *Anali za povijest odgoja*, Vol. 1. HŠM, HAOZ, Zagreb, 1992.
23. * * * : *Židovska zajednica Cernika i Nove Gradiške*, u: *Sedam stoljeća Cernika*, HDF, Nakladna kuća dr. Feletar, Cernik, 1994.
24. * * * : *Židovska zajednica u Požegi*, u: *Zlatna dolina*, Vol. 1, Br. 1. Društvo za hrvatsku povjesnicu u Požegi, Požega, 1995.
25. *Srpska pravoslavna muška učiteljska škola u Pakracu, Izveštaj za školsku godinu 1900.–1901.* (priredio): Nikola Šumonja, Karlovci, 1901.
26. Signjar, R. (priređivač): *Statistički atlas kraljevina Hrvatske i Slavonije 1875.–1915.* Kr. zem. tiskara, Zagreb, 1915.
27. *Službeni Glasnik Kr. Hrv.–Slav.–Dalm. zemaljske vlade, odjela za bogoštovlje i nastavu*, Zagreb, 1883.–1922.
28. *Službeni Glasnik Ministarstva nastave*, Zagreb, 1941.– 1944.
29. *Školstvo u Hrvatskoj i Slavoniji od njegovog početka do konca 1895.*, Kr.–Hrv.–Slav.–Dalm. zem. vlada, Zagreb, 1896.
30. Todorović J. Branislav; Bogosavljević M. Adam: *Komentar zakona o narodnim školama*, Beograd, 1934.
31. *Zakon od 14. listopada 1874. ob ustroju pučkih školah i preparandijah za pučko učiteljstvo u kraljevinah Hrvatskoj i Slavoniji*, Zagreb, 1874.
32. *Zakon od 31. listopada 1888. ob uređenju pučke nastave i obrazovanja učitelja u kraljevinah Hrvatskoj i Slavoniji*, Zagreb, 1888.
33. *Zakon o narodnim školama u Kraljevini Jugoslaviji od 5. decembra 1929. god. S objašnjenjem u vezi sa Zakonom o činovnicima od 1. IV. 1931. sa najpotrebnijim postojećim naređenjima, propisima i uredbama za njegovu primenu.* U: *Prosvetni šematizam Kraljevine Jugoslavije. Knjiga I. Osnovna nastava. Kralj. Jugoslavije povl. nakladna knjižara u Zagrebu*, Zagreb, 1932.
34. *Zakonske odredbe provedbene naredbe i ostali propisi u upravi nastavne struke. I. knjiga (od 10.IV.1941.–30.VI.1942.)*, izdanje Nakladnoga odjela hrvatske državne tiskare. Zagreb, 1942. (uredio: Fran Vugrinčić)

CONFESSIONAL SCHOOLS IN CONTINENTAL CROATIA (Summary)

Confessional schools are primarily those schools that are financed by religious associations, religious communities or spiritual orders. This paper analyses public confessional primary schools (Jewish, Evangelic and Serbian)

but also Catholic and Serbian secondary schools (grammar schools and teachers' training schools).

Although such confessional schools existed also during the 19th century, and even earlier than that, this paper focuses on a certain period which covers the topic of this gathering. The schools and the relevant legislation, as well as teaching plans (curricula) and programs are related to the territory of the former Kingdom of Croatia and Slavonia and later on to the territory of Civil Croatia (Banska Hrvatska). The paper analyses the confessional schools that existed in the period from the passing of the Second School Act in 1888 and of the Public Schools Act in the Kingdom of Yugoslavia in 1929 until the beginning of the Second World War.

The School Act of 1888, which was also applicable in the annexed Croatian Military Border (Vojna Krajina), defined and strengthened the status of private confessional schools.

By Section 96 of the above mentioned Act (1888), the religious communities and spiritual orders were allowed to establish and maintain confessional primary schools at their own expense. Pursuant to the Act of May 14, 1887, the Serbs belonging to the Uniate church could "establish and maintain their autonomous primary schools and teachers' training schools at their own expense, in accordance with the above confirmed decrees regarding Serbian public schools". According to Section 99 of the same Act the subjects in confessional and Serbian autonomous primary schools and teachers' training schools had to be the same as in general primary schools and teachers' training schools, and pursuant to Section 100 of the same Act the teachers and lecturers at confessional and Serbian autonomous primary schools and teachers' training schools had to have the same degree of education as the teachers and lecturers at general primary schools and regional teachers' training schools. However, the teachers at confessional schools were of the same confession.

The books, schoolbooks and manuals used at those schools had to be approved by the regional government in accordance with Section 101 and those schools were considered public as long as they adhered to the provisions of the above mentioned Act. The regional government supervised those schools through their special deputies and county and regional schools supervisors.